

Üniversite, Toplumsal Hareketler ve Mekân

*Nihal Evirgen, Duygu Gören,
İpek Bengisu Kumaş, Elif Merve Nalçakar¹*

“... Kendimizi tamamen yenilikçi kolektif bir eylem başlatmanın ve sürdürmenin hem acil gerekliliğiyle hem de yakın ihtimalsizliğiyle karşı karşıya bulduğumuz bir devir...”(Matthews ve diğ. 2008, s. 47)

Mayıs 1968’de Sitüasyonist Enternasyonal’in üyeleri dönemi böyle tanımlıyordu. Dönemin ruhu Vietnam işgalinin de etkisiyle anti-emperyalizm dalgasının yanında yoğun bir öğrenci huzursuzluğu barındırıyordu. Üniversitenin rolü ise çoktan sorgulanmaya başlamıştı. Örneğin İtalya’da o dönemki öğrenci hareketinin üzerine yaptıkları araştırmanın ardından Barbara ve John Ehrenreich (1987, s. 57) şunları yazıyordu:

Üniversitede edineceğiniz en önemli beceriler, toplumu ve toplum içindeki rolünüzü sorgulama, çözümlenme, eleştirme yeteneği olmalıydı. Gelgelelim İtalyan Üniversitesi insana bir tür beceri kazandırmak yerine, otoriter bir toplumun otoriter ideolojisini oluşturmak konusunda uzmanlaşmıştı. “Üniversite ne öğretir? Hükmetmeyi ve itaat etmeyi” sözlerini öyle sık duyuyorduk ki. Üniversite, birbirinden farklılaşmamış öğrencilerin oluşturduğu kitleyi alıp, sınav mekanizması yoluyla parçalıyor; bir seçkinler zümresi (hükmedenler), geleceğin profesörlerinden, yöneticilerinden ve üst sınıf işçilerinden meydana gelen bir topluluk (itaat edenler) ve geleceğin teknisyenlerinden, beyaz yakalı işçilerinden oluşan bir grup yaratıyordu.

Bu huzursuzluğun ve sorgulamanın yarattığı hareket 1968’de üniversiteleri toplumsal ayaklanmanın merkezi kılacak, boykot, direniş, işgal, protesto ve

¹ nihal.evirgen@metu.edu.tr, duygu.goren@metu.edu.tr, bengisu.kumas@bilkent.edu.tr, merve.nalçakar@metu.edu.tr

eylemler üniversite ve kamusal mekân ilişkisini yeniden kurarken tarihi ve toplumu da dönüştürecekti.

Tarihin tekerrür ve tesadüflerden ibaret olduğunu söylemek için iddialı ancak bize bugünü hatırlatan satırlar olarak çınladı bu cümleler ilk okuduğumuzda. Çünkü *Mimarlıkta Rahatsız Edici Sorular*² çalışmasını başlatıp üniversiteler arasında mimarlık eğitimi ve pratiğine dair eleştirel ve hem bizi hem de sistemi rahatsız edici sorular sorduğumuz bir ders döneminin sonuna gelmiştik. Dönemin başında Ehrenreich'lerin aldığına benzer yanıtları, yaptığımız atölyelerde biz de duymuştuk. "Mimarlık eğitimi sizin için ne ifade ediyor sorusuna bir öğrenciden "itaat etmek" yanıtı gelmiş ve yoğun bir kalabalık uğultularla bu görüşe destek vermişti. Bu ve benzer yanıtların arkasındaki gerekçeleri anlamak ve dönüştürmek üzere dönem boyunca pedagoji, stüdyo kültürü, müfredat, sınıf ve emek rejimi ve toplumsal cinsiyet ilişkileri hakkında konuştuklarımız, soruların ortaya çıkardığı ortak rahatsızlıklarımız, aramızda kurulan yeni ilişkiler ve bildiğimiz eğitim düzenini ters-yüz eden birbirimizden öğrenme yöntemimiz birçok şeyi yeniden sorgulamayı beraberinde getirmişti. 2024-2025 yılı Güz dönemini tamamlamış, pek de eşi görülmemiş bir deneyimi ve birlikteliği yakalamıştık ancak ders bitti diye tüm bu pratiğe nokta koymak istemiyorduk. Pedagojik açıdan değer taşıyan bu sürecin devam etmesinin arkasında hem aramızdaki hoca-öğrenci diyalektiğini karşılıklı bir öğrenme pratiğine çevirmek, hem birlikte üretmenin verdiği motivasyon, hem de buna duyduğumuz ihtiyaç vardı. Aynı yılın ikinci döneminin başında dersin katılımcıları ile aldığımız bir kolokyumla devam etme kararı aldık fakat ne yapacağımız hakkında pek de fikrimiz yoktu. Rahatsız eden sorularımızın karşısında ortaya çıkan yanıtlar örgütlenmemiz gerektiğini gösteriyordu. Bunun acil gerekliliğinin yanında yakın olanaksızlığı ile karşı karşıyaydık. Tam da bunun üzerine mimarlık eğitimi ve örgütlenme hakkında "The Organizer's Guide to Architecture Education" başlıklı kitabı birlikte okumaya ve tartışmaya karar verdiğimiz bir okuma grubu oluşturduk. Kitabın ilk bölümünün başlığı "Organizing" yani örgütlenmeydi ve bölümü tartışmak üzere buluşmayı kararlaştırdığımız tarih ise 19 Mart 2025 günüydü.

Geride bıraktığımız 2025 yılının unutulmayacak tarihlerinden biri olarak toplumsal hafızada yer etmiş olan bu günün sonrasında üniversitelerde güçlü bir

² Mimarlıkta Rahatsız Edici Sorular, mimarlık eğitimi ve pratiğindeki yapısal eşitsizlikleri görünür kılmayı ve sorgulamayı amaçlayan bağımsız bir kolektiftir. The Architecture Lobby'nin Akademik Çalışma Grubu tarafından düzenlenen Kapitalizmin Ötesinde Mimarlık Okulu'nun (Architecture Beyond Capitalism (ABC) School) "Hacking the Institution" temasıyla çalışmalarına başlamıştır. Bu tema 2024-2025 Güz döneminde ODTÜ Mimarlık Bölümü'nde bir yüksek lisans dersine dönüşmüş, Ankara'da çok sayıda üniversitenin mimarlık bölümünde düzenlenen açık derslerle genişletilmiştir. Kolektif, öğrenciler, akademisyenler ve mimarlık işçileri ile pedagojiyi, stüdyo kültürünü, emek rejimlerini, müfredatı, sınıfsal ayrışmayı ve toplumsal cinsiyet dinamiklerini tartışmaya açar. 19. Venedik Mimarlık Bienali'nde uluslararası mimarlık ve emek örgütleri ile birlikte *Organizing in the Lobby* başlıklı sergide yer alarak Türkiye'yi temsil etmiştir. Kolektif bugün atölyeler, açık dersler, okuma grupları, sergiler ve forumlar düzenlemeye devam etmekte ve Apaçık Radyo'da yayımlanan *Açık Mimarlık* programında aylık bir podcast üretmektedir.

hareketlilik süreci başladı ve kitaptan okuduğumuz örgütlenmenin kendisi, çok kısa süreler içinde farklı form ve biçimlerde gerçekleşti. Cumhurbaşkanı aday ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Ekrem İmamoğlu'nun üniversite diplomasının iptali ve ardından tutuklanması, halkın iradesine ket vurulmasının yanı sıra üniversitenin de bir kurum olarak nasıl iktidar aracı haline geldiğinin göstergesiydi. Üniversite gençliğinin ilk olarak İstanbul Üniversitesi'nde Beyazıt Meydanı'nda barikatı aşmasının ardından toplumsal hareketlilik çok kısa süre içinde farklı kentlerin meydanlarına, üniversite kampüslerine, fakülte koridorlarına yayıldı. Kapitalist sistemin bir eğitim fabrikası olarak çalışması amacıyla örgütlediği neoliberal üniversite mantığı tüm baskı ve müdahalelere rağmen, yeniden ayakta durdu. Tarihsel olarak süreklilik taşıyan biçimde, modern bir kurum olarak üniversite, toplumsal hareketlilik anında kentleri ve kamusal alanları da besleyecek ve dönüştürecek biçimde itirazın, direnişin ve çeşitli özgürleştirici pratiklerin üretim noktası olmayı sürdürüyordu. Akademik boykotlar, açık dersler, forumlar ve politik amaçlarla kimi zaman "boş" bırakılan kimi zaman ise "işgal edilen, tutulan" mekânlardaki çeşitli eylem pratikleri kampüs mekânının, sadece mevcut pedagojik ve kurumsal hiyerarşilerin, baskı ve kısıtlamaların işlediği yerler olarak değil, örgütlenme ve kolektif itirazın da inşa edildiği yerler olarak işliyordu.

Mimarlıkta Rahatsız Edici Sorular'ın ilk dönemde "Kapitalizmin Ötesinde Mimarlık Okulu" başlıklı uluslararası çalışmaların bir parçası olarak "Hacking the Institution" teması ile üniversitelerin mimarlık bölümlerinde lisans ve lisansüstü öğrencilerin, araştırma görevlisi, doktor aday, yarı zamanlı öğretim görevlisi gibi "ara pozisyon" akademisyenlerin ve mimarlık işçilerinin/işsizlerinin katılımıyla gerçekleştirdiği açık ders yöntemi bir anda boykota başlayan üniversitelerin ana gündemi oldu.³ Kurumları hackleme, onlara çatlaklardan sızma ve soruları yüksek sesle sorma hedefi bu toplumsal hareketlilik aracılığıyla kendiliğinden hayata geçti. Sistemik biçimde konuşulmayan ancak herkesin ortak paydası olan gelecek kaygısı, güvencesizlik, "boşuna mı okuyoruz?" gibi rahatsız edici başlıklar siyasal ve toplumsal hareketler ile ilişkili biçimde konu edildi.

Özellikle ilk dönemde farklı üniversitelerde bir araya geldiğimiz tüm katılımcılarla bu defa kolektif bir eylemlilik sürecinde yan yana gelmek, birlikte tartışmak ve süreci anlamlandırmak istedik. Önceki dönemdeki birikimimiz bizi bu açıdan hazırlıklı kılıyordu. İlk olarak bir buluşma çağrısı yaptık ve sürece yönelik oluşan tepkilerde üniversiteler arası benzerlikler, farklılıklar ve gelecek adımlar hakkında konuşarak deneyimleri paylaştık. Üstelik bu süreç bize yalnızca mimarlık bölümleri ile sınırlı kalmayan, güzel sanatlar, tasarım ve mimarlık fakültelerindeki diğer bölümlerle ilişki kurmamızı sağlayacak bir zemin de sundu; buradan hareketle, tasarım, planlama, heykel, grafik gibi çeşitli bölümlerden

³ Mimarlıkta Rahatsız Edici Sorular'ın çalışmaları hakkında detaylı bilgi için bkz. "Mimarlıkta Rahatsız Edici Sorular: Bir Kolektifin Gündemi," *Arkitera*, 10 Haziran 2025, <https://www.arkitera.com/gorus/mimarlikta-rahatsiz-edici-sorular-bir-kolektifin-gundemi/> ve fanzinler için bkz. <https://www.yumpu.com/en/document/read/70266061/fanzine-1-tr-eng/137>

katılımcılarla atölyeler düzenlemeye karar verdik. Atölyelerin esas amacı sonuç ürüne yönelik bir üretimden ziyade bir biçimde hareketin içinde kurulan ilişkileri sürekli kılmak, bağları güçlendirmek, dayanışmayı örmek ve büyütme için yan yana olabilmektir. Öte yandan toplumsal hareketlerin ve direnişin mekânsal inşası, kentsel ve kamusal alanlarla ilişkisi ve üniversitenin toplumsal ve mekânsal rolü gibi temel başlıklarda tartışmayı hedefledik.

Bu yazıda, atölyelerde yürüttüğümüz, üniversite, toplumsal hareketler ve kamusal mekân kesişiminde Ankara'yı odağına alan tartışmalarımıza değineceğiz. 19 Mart'la başlayan süreç bağlamında, üniversitelerdeki mekânsal pratiklerle de kurulan iktidar ilişkilerine ve toplumsal hareket anlarında mevcut mekânsal işleyişin kesintiye uğratılarak yeniden tanımlandığı pratiklere, kent merkezi ile üniversite arasındaki kamusal ilişkiye ve direnişin kentteki mekânsal inşasına dair çıkarımları paylaşacağız. Öte yandan, hâlihazırda *Mimarlıkta Rahatsız Edici Sorular*'ın mimarlık disiplinine, eğitime ve üretimine dair hiyerarşileri ve güç ilişkilerini eleştirel biçimde sorgulayan pozisyonunun taşıdığı gelecek potansiyellerini pedagojik açıdan tartışmaya açacağız.

Kampüsten Kente: Gençlik Hareketinin Mekânsal İnşası

Mekânın nasıl tasarlandığı kadar, onun hangi ekonomik, kurumsal ve sosyal ilişkiler içinde üretildiği, bu süreçte mesleki pratiklerin hangi iktidar mekanizmalarıyla eklemlendiği ve bu ilişkilerin nasıl sürekli olarak yeniden üretildiği soruları, başından beri "rahatsız edici" olan sorularımızın merkezindeydi. Ancak 19 Mart süreciyle bu sorgulama hattı yeni bir boyut kazandı. Kampüslerin ve meydanların kısa süre içinde forumlara, eylem buluşma alanlarına ya da dayanışma noktalarına dönüşmesi, mekânın süreklilikler ve dönüşümler içinde nasıl anlam kazandığını tartışmaya açarken, mesleki konumlanışlarımızı da politik bir zeminde yeniden düşünmeyi zorunlu kıldı. Birlikte sorgulama, öğrenme ve üretme zemini yaratan bir karşılaşma alanı olarak atölyeler, deneyimlenen güvencesizlik ve geleceksizlik hissini, huzursuzluğun ve sıkışmışlığın aslında geniş bir ortaklaşma alanına sahip olduğunu ve tam da buradan kolektif bir itiraz ve direnç ürettiğini hatırlatan, esas meselenin mimar/şehir plancısı/tasarımcı kimliklerimizden öte, daha büyük bir yapısallığın uzanımı olduğunu görünür kılan nitelikteydi.

Diploma iptali ve gelen tutuklama haberleriyle beraber bu sıkışmışlık hissini süratle toplumsallaştığı bir süreç yaşandı. Bu eylemlerin ilk gününden itibaren taşıyıcısı olan gençlik hareketini düşündüğümüzde, büyüyen bu tepkinin, yalnızca diploma iptaline ya da dar anlamda bir siyasal temsil krizine indirgenemeyeceğini, özellikle gençlerin deneyimlediği daha geniş yapısal birikimler ve sorunlarla ilişkili olduğu atölyelerde sıklıkla dile getirildi. Nitekim bu birikimin kolektif bir iradeye dönüşerek kamusal görünürlük kazandığına ve 19 Mart'ın toplumsal hafızada yer eden üniversite hareketlerinden biri hâline geldiğine tanıklık ettik. Kampüslerde yoğunlaşan tepki ve eylemlilikler, kısa sürede meydanlara yayıldı; Ankara'da ise ODTÜ, Bilkent, Hacettepe gibi kampüslerde

büyüyen hareketlilik diğer kampüslere, Kızılay Meydanı'na ve kentin başka pek çok mekânına sıçradı ve toplumsallaştığı ölçüde genişledi.

Mekânsal dönüşümleri ve bu toplumsal direnişi kuran ilişkiler ağında üniversite kampüsleri, dönüştürücü etkisi ve potansiyeli yüksek bir düğüm noktası olarak konumlanıyor. Tarihsel açıdan da üniversite kampüsleri, boykot ve işgal gibi politik-mekânsal eylem biçimleriyle öğrenci hareketinin toplumsal taleplerini yükselttiği, direncini ve gücünü inşa ettiği, büyüttüğü ve daha geniş toplumsal hareketleri tetiklediği yerler olarak politik hafızada canlı mekânlar. 68 Paris'inde kampüslerdeki öğrenci isyanlarının kenti hızla mobilize etmesine dair toplumsal ve kentsel boyutları mesele edinen Eric Hobsbawm, kent merkezinde yer alan üniversitelere kıyasla, çeperde konumlandığı için görece "daha az tehlikeli" görülen Nanterre Üniversitesi'ndeki öğrenci hareketliliğinin yarattığı etkiyi vurgular (Hobsbawm, 1994, 221). Ya da, Türkiye 68'ine bakıldığında, üniversite boykot ve işgallerin bir eylem formu olarak hem ulusötesi örneklerden etkilenen, hem de ulusal ölçekte birbirine eklemlenen bir hareketlilik yarattığı görülebilir (Gören, 2025). Ankara'da 68 Haziran'ında başlayan işgal dalgasının kentteki pek çok kampüse yayıldığı, süreç içerisinde taleplerin toplumsallaşarak başka kentsel mekânlara taşıdığı ve giderek daha geniş bir toplumsal mücadeleyle birleştiği izlenebilir (Gören, 2025). Bu mücadeleler, sonrasında da mekânı ve işleyişi yeniden kuran pratikleriyle gerçekleştikleri üniversite mekânlarında, iktidar mekanizmaları tarafından yok edilmeye çalışılsa da, mücadele içerisinde aktarılan ve yeniden kurulan izler bırakır. Özetle, üniversite kampüsü, toplumsal hareket anlarında, teknokratik ve bürokratik işleyişinin ötesinde, bizzat kullanıcıları tarafından yeniden üretilen ve mevcut kurumsal sınırlarını aşarak başka türlü bir üniversite tahayyülünün ipuçlarını veren mekânlara dönüşür. Dolayısıyla hem kontrolün hem de kolektif itirazın zemini olabilen üniversiteyi, yalnızca bir kurum olarak değil, kent içinde politik bir düğüm noktası olarak da düşünmek gerekiyor.

Toplumsal Hareketler Bağlamında Üniversiteyi Yeniden Düşünmek

Bir kurum olarak üniversite bir yandan piyasalaşmanın ve merkezî denetimin mekânsal düzenlemeleriyle şekillenirken, diğer yandan bu düzenlemelere karşı geliştirilen kolektif pratiklerle yeniden anlam kazanır. Kampüsün kapıları kapatıldığında, bu kapılar aynı zamanda politik bir eşik hâline gelir; içeri ile dışarı arasındaki sınır görünürleşir ve tartışmaya açılır. Dolayısıyla üniversite kampüsü, bu gerilim içinde bir mücadele alanı ve direnen kentin cephelerinden biri haline gelir. Tüm bu baskı ve piyasalaşma dinamiklerine rağmen üniversite kampüsleri, kolektif eylem, politik özneleşme ve eylem içinde öğrenme mekânlarına dönüşme potansiyelini güçlü biçimde koruyor. Hareketlilik anları, üniversite mekânının tekil ve disipline edilmiş işlevini askıya alarak yeni kolektif pratiklerin ortaya çıkmasına olanak tanıyor. Bu sebeple, normal koşullarda güvenlik gerekçeleriyle denetim altına alınmış ve yoğun baskı altındaki kampüsler, forumların, açık derslerin, atölyelerin ve dayanışma ağlarının kurulduğu alanlara evrilebiliyor.

Bu dönüşüm yalnızca mekânsal bir yeniden kullanım değil, aynı zamanda politik bir özneleşme sürecine işaret ediyor. Kampüs, toplumsallıktan koparılmak üzere mekânda kurulan baskının ve ifade özgürlüğüne yönelik fiziksel müdahalelerin, özne olarak belirginleşmeye en çok alan açtığı yer. “Kullanıcı” olarak konumlandırılan öğrenci, bu süreçte mekânı edilgen biçimde tüketen değil, onu yeniden kuran, anlamlandıran ve politize eden özneye dönüşüyor. Mekân tutmak ya da mekân kurmak, yalnızca fiziksel bir yer kaplama eylemi değil, kolektif bir varoluş ve eylemlilik iddiası hâline geliyor. Boykot sürecinde dersliklerin dışına taşan bilgi üretimi, üniversitenin farklı köşelerinde kurulan tartışma halkaları ve dayanışma ağları, hem mekânın işleyişinde, hem de bilgi üretimi, dolaşımı ve aktarımı pratiklerinde dönüşümlere alan yaratıyor. Bunun örneklerini tartıştığımız atölyeler, Ankara'nın farklı üniversitelerinde ve kampüslerinde gerçekleşen farklı ölçeklerdeki deneyimleri bir arada görmek ve aralarındaki ilişkileri anlamak için zihin açıcı bir zemin sundu.

Üniversitelerin direniş mekânlarını kurma pratikleri: Kampüs deneyimleri

Politik hareketlilik ve akademik boykot sürecinde, mekânın mevcut işleyişinin yeniden tanımlanarak bir dayanışma ve birlikte üretme zemininin kurulmasına en somut örneklerden biri, ODTÜ Mimarlık Fakültesi'nin galeri mekânındaki forumlar, açık dersler ve kolektif üretimleri kapsayan pratiklerdi. Stüdyoların ve dersliklerin boşalmasıyla birlikte, öğrenciler bu galeri mekânını, politik itiraz ve taleplerin beraber tartışıldığı, eylem sürecine dair kararların alındığı, öte yandan diğer fakülte bileşenleriyle bir araya gelerek süreci konuştukları bir forum alanına çevirdiler. Herkese açık, öğrenen-öğreten hiyerarşisini kıran, öğrenme sürecini karşılıklı ve eleştirel bir perspektifle toplumsal bir içerikle tanımladıkları açık dersler düzenlediler. *Mimarlıkta Rahatsız Edici Sorular* ekibi olarak ilk dönemden itibaren sürdürmeyi hedeflediğimiz ve eğitim-öğretim ortamını bu biçimde karşılıklı, katılıma açık ve tahakkümden uzak bir ortama dönüştürmenin önemini vurguladığımız ortam bu süreçte hızla, neredeyse bir refleks olarak kuruldu.

“Örgütlenme Nedir?” isimli okuma tartışmamızı bu alana taşıyarak gerçekleştirdiğimiz tartışma, ODTÜ'de şiddetli polis saldırısının ertesi gününde yeniden bir arada kalmaya ve pratikte yaşananları praksise dönüştürmeye elveren bir değerlendirme sağladı. Aynı alanda devam eden araştırmalarını açık dersler kapsamında paylaşan lisansüstü öğrenciler, sınırları ve kuralları çizilmeksizin, akademik bir otorite değerlendirmesine bağlı kalmadan tartışmanın ve birlikte düşünmenin özgürleştirici bir deneyim olduğunu belirttiler. Direnişe eşlik eden döviz, pankart gibi görsel üretimler burada tasarlandı ve boyandı; direnişin hem politik taleplerini hem de duygulanımsal halini dile getiren pek çok şey üretildi ve öğrenciler kendilerine beraber oluşturdukları bir ifade alanı yarattılar. 1968'deki ODTÜ boykotunda mimarlık öğrencileri tarafından düzenlenen açık dersleri ya da mücadelenin görsel ifade ve taşıyıcıları olarak Devrimci Afiş Atölyesi deneyiminde kolektif olarak ve direkt fakülte mekânında üretilen posterleri düşününce, tarihsel bir tekrarlılık göze çarpıyor. Bu, hem üniversite kampüsünden çıkan itiraz ve taleplerin, politik-

mekânsal pratiklerle etki düzeyini nasıl genişlettiğini, hem de bu pratiklerin bir biçimiyle mekânda sürdürülen, aktarılan ve elbette ki kendi politik bağlamında yeniden kurulan boyutlarını tarihsel bir ilişkisellikte gözler önüne seriyor. Bu açıdan boykot, üniversite mekânlarını boş bırakan değil, bu mekânların kullanımını ve anlamını yeniden tanımlayan bir dizi eylemlilik anlamına geliyor. 19 Mart'ta başlayan süreç de hem fakülte mekânının öğrenciler tarafından sahiplenilmesi hem de kendilerini mimarlık öğrencisi olmanın ötesinde toplumsal dertleri, itirazları ve amaçları olan politik özneler olarak konumlandırımlarıyla birlikte işledi. Süreç içinde Mimarlık Topluluğu'nun yayınladığı bir bildiriye geçen şu ifadeler, bu durumu çok net ve güzel biçimde özetliyor: "Kentler, meydanlar, kampüsler ya da fakülteler; yalnızca fiziksel yapılar değil, aynı zamanda ideolojik tahakkümün ya da kolektif direnişin taşıyıcılarıdır. Biz bu boykotla, mekânın tarafsız olmadığını, onun tarihsel olarak seçilen ve yeniden kurulan bir mücadele alanı olduğunu hatırlatıyoruz" (ODTÜ Mimarlık Topluluğu, 2025).



Resim 1. ODTÜ Mimarlık Fakültesi, 24 Mart 2025, © Mimarlıkta Rahatsız Edici Sorular



Resim 2. ODTÜ Mimarlık Fakültesi, 27 Mart 2025, © Mimarlıkta Rahatsız Edici Sorular



Resim 3&4. ODTÜ Mimarlık Fakültesi, 26 Mart 2025, © Duygu Gören

Mekân tutmanın ve mekân kurmanın politik özneleşme sürecindeki merkezi rolüne bir başka örnek olarak, Bilkent Üniversitesi'nde gündelik hayatta neredeyse hiç kullanılmayan "havuz" çevresinin yeniden üretimi gösterilebilir. Normalde oldukça apolitik bir kampüs estetiğinin parçası olarak işleyen bu alan, eylemlilik sürecinde yeniden tanımlandı. Amfi Tiyatronun fiziksel formuna atıfta bulunan basamaklı ve "içi boş" vaziyette atıl durumda olan havuz, öğrencilerin bir araya geldiği, forumlar düzenlediği ve kolektif söz ürettiği bir buluşma noktasına dönüştü. Böylece kampüsün en sıradan ve işlevsiz görünen mekânlarından biri, politik karşılaşmanın, kolektif karar alma süreçlerinin ve kamusal tartışmanın sahnesi hâline geldi.



Resim 5&6. Bilkent Üniversitesi, 15 Nisan 2025 © İpek Bengisu Kumaş

Bir diğer özel üniversite olan Başkent Üniversitesi, bir başka kolektif inisiyatif girişimine sahne oldu. İlk dönem *Mimarlıkta Rahatsız Edici Sorular* çalışması kapsamında açık derslere katılan öğrencilerin kampüs mekânlarını daha kapsayıcı ve erişilebilir hale getirme gayesi, 19 Mart sürecinde artan bir istekle öğrenciler arasında gündem haline geldi. Üniversite topluluklarının bürokratik süreçleri, sürekli sansür ve inceleme tehdidi altında bulunmaları, bu kulvardan bir girişimi zorlaştırırken, kampüste hem fiziksel hem sosyal anlamda "alanımız" olarak sahiplenilebilecek bir mekânın olmayışı, bu arayışı bir yandan daha gerekli kılıyordu. *Agrega* çalışması tam da bu arayışın ürünü olarak ortaya çıktı. Eylemlilik süreci öncesinde buluşma ve sosyalleşme noktası olarak işleyen fakülte ve kafe bahçelerinin zemininde yer alan taşlar, bir araya gelmeyi, buluşmayı hatırlatıcı bir öğe olarak kullanılarak, sansürü delen bir imgeye dönüştü. Öğrencilerin halk arasında micir olarak bilinen bu taşları floresan turuncu renge boyayarak elden ele dolaşan bir nesne olarak işlevselleştirmesi, sansürü bir görünürlük aracı olarak tersyüz etmeyi ve doğrudan temas sağlamayı mümkün kılarken aynı zamanda betonun mukavemetini artıran bir malzeme olarak sembolik bir anlam taşıyordu. Bu sessiz eylem, kampüs içindeki sınırlı hareket alanında, kolektif bir eylemlilik içinde olan bireylerin varlığını gizli ama görünür hale getirmenin, bir araya gelmenin bir yolu olmuştu. Alınan forumlarda ve farklı

mekânlarda gerçekleştirilen buluşmalarda taşlarla yol çiziliyor ve gelen herkese bir taş veriliyordu. Böylece kısıtlı bir mekândan doğan kolektif bir düşünsel çaba, tüm kampüse yayılma imkânı buldu.

Öte yandan, yaklaşık on beş yıllık geçmişiyle TED Üniversitesi, üniversite gençliği ile toplumsal hareketler arasındaki ilişkinin henüz derin ve katmanlı bir hafızaya dönüşmediği, görece yeni ve kendine özgü bir mekânsal bağlama işaret ediyor. 2013 yılındaki Gezi Direnişi sırasında henüz kuruluşunun erken yıllarındaki üniversitenin öğrenci sayısının son derece sınırlı olması, kampüs içinde belirgin bir örgütlülüğün ve siyasal hareketliliğin ortaya çıkmasına elverişli bir zemin yaratmamıştı. Buna karşın, kentin merkezindeki konumu, o günlerde merkezde yoğunlaşan muhalif enerjinin kampüs içine sirayet etmesini neredeyse kaçınılmaz kılmış, sayıca az da olsa bazı öğrencilerin bu siyasal atmosferle temas kurmasına imkân vermişti. Aradan geçen yıllarda kampüsün genişlemesi, öğrenci sayısının artması ve gündelik kullanım örüntülerinin çeşitlenmesi gibi dışsallıkların da etkisiyle, 19 Mart sürecinde tanık olunan deneyim, bu kurum açısından belirgin bir tarihsel dönemece karşılık geliyor. Örneğin, TED Üniversitesi'nde "çim amfi" olarak bilinen mütevazı açık alanın, akademik boykot sürecinde öğrenciler tarafından "meşale amfi" adıyla yeniden anılmaya başlanması, mekâna yöneltile en basit müdahalenin dahi politik bir anlam üretebildiğini gösterdi. Gündelikte dinlenme ve geçiş alanı olarak işleyen bu amfi, ders saatlerinde öğrencilerin bir araya gelip taleplerini ifade ettiği, bölüm farklarının ve akademik hiyerarşilerin silikleştiği ortak bir buluşma zeminine dönüştü. İsim değişikliği, mekâna yeni bir kimlik kazandırmanın ötesinde, kolektif iradenin kendini görünür kıldığı simgesel bir anlam da yarattı. Benzer şekilde, kampüsteki bir bloğun cephesi, farklı bölümlerin ve toplulukların sloganlar yazdığı bez pankartlarla kaplandı ve bir biçimiyle İstanbul'daki AKM binasının Gezi Direnişi sırasında kolektif sözle kuşatılan yüzeyini de hatırlatarak tarihle mimari ölçekte bir süreklilik kurdu.



Resim 7. TEDÜ, 17 Nisan 2025, ©@tmesalehareketi [Instagram]



Resim 8. TEDÜ 25 Mart 2025, ©Elif Merve Nalçakar

Bu deneyim, belki de TED Üniversitesi için kampüs içinde gençlik hareketinin kendi mekânsal ifade biçimlerini kurmaya başladığı ve direnişin ilk kez belirgin biçimde mekâna kazındığı bir dönem olarak anımsanacak.

Öte yandan, *Mimarlıkta Rahatsız Edici Sorular* olarak gerçekleştirdiğimiz atölyelerde de bu pratiklerin mekânsal ve kamusal anlamları üzerine yaptığımız tartışmalar diyalektik olarak akademik boykot ve politik hareketlilikler sona erdikten sonra da yeni deneyimler ortaya çıkmasına vesile oldu. Örneğin, Çankaya Üniversitesi'nde Mimarlık Topluluğu, tartışma alanları açmak amacıyla, atölye pratiklerinden yola çıkarak bir açık ders serisi başlattı. Üniversitenin iki farklı bileşeni olarak öğrenci ve akademisyenleri bir araya getirmeyi hedefleyen bir alternatif sahne kurma düşüncesi ve açık dersler sürecinde sıkça tekrarlanan kamusal mekân tartışmaları, okulda aktif kullanılmayan mekânları birer sosyal etkileşim alanı olarak yeniden düşünmeye fırsat tanıdı. Hem kampüs mekânlarını hem mimarlık eğitimini yeniden bu fikirler ışığında düşünmek, öğrencilerin bakış açısından, tartışarak ve deneyimleyerek öğrenmenin bir nevi ilk adımı oldu.

Dolayısıyla, kimi kampüslerde politik eylemlilik süreci, mekânları başka türlü kullanmanın ve tanımlamanın yollarının bir tür tarihsel süreklilik oluşturduğu biçimde deneyimlenirken, kimilerinde ise yeni pratiklerin ve yaratıcı kimi yöntemlerin üretilmesi şeklinde vücut buldu. Bir yandan da tüm bu örnekler, üniversite mekânının yalnızca disiplin ve kontrolün değil, aynı zamanda toplumsal bilinç, eleştirel tutum ve karşılıklı öğrenme pratiklerinin de üretildiği bir potansiyel taşıdığını, eleştireliliğin ve kolektif itirazın filizlendiği ilişkileri ve mekânsallıkları da içerdiğini yeniden gösterdi. Toplumsal eylemlilik süreçlerinde de görülebileceği üzere, öğrenciler kampüsteki kimi mekânları sahiplenerek, yeniden tanımlayarak, işlevlendirerek ve kendilerinin kılarak politik varlıklarını bu mekânlar üzerinden inşa ediyor. Bu pratikler, kimi beraber keşfetme ve eylemden/eylemle öğrenme süreçlerini içermesi açısından oldukça önemli.

Burada yer verdiğimiz örnekler büyük oranda üniversitelerin kampüs hatta çoğu zaman ilgili fakülteler içinde yeşeren dinamiklerini ve mekânsal üretimlerini ortaya koyarken, aynı zamanda üniversite mekânlarının kentle ve toplumla kurduğu ilişkiyel anlara da ayrı bir parantez açmak gerekiyor. Gündelik hayat pratiklerinde kurulan örgütlülüklerin ve bir aradalıkların üniversite içinde yer bulmasının önemine işaret eden ve kentsel mekânı da eşitlikçi, katılımcı ve kolektif biçimde yeniden kuran bu pratikleri de Ankara odağında ele almakta yarar var.

Merkez-çeper diyalektiğinde üniversitelerin kentsel konumu

Üniversitelerin kent içindeki konumları, toplumsal hareketlerin kentle kurduğu ilişkinin nasıl biçimlendiğini anlamak açısından önemli bir zemin sağlıyor. Ankara bağlamında da toplumsal hareketlerin mekânsal izini sürerken, tıpkı üniversite kampüslerinde olduğu gibi kentsel mekânda da birbirini takip eden dönemlerde benzer örüntüler dikkat çekiyor. Kente kazınmış mücadele mekânlarının üniversite öğrencilerince yeniden hatırlanması, geçmişle kurulan aidiyet bağlarının canlı tutulması ve bu hafızanın bilinçli biçimde taşınması, hareketin mekânsal örgütlenmesindeki belirleyici unsurlardan biri. *Mimarlıkta Rahatsız Edici Sorular* atölyelerinde alternatif mücadele mekânları üzerine yürütülen tartışmalar da tam bu noktaya temas etti: Mekânın yalnızca devletin, sermayenin ya da planlama aygıtlarının değil, o mekânda yaşayanların, kullananların, o mekânla kesişen ve karşılaşanların üretimi olduğu fikrini destekler şekilde, halkın kendisini mekânın öznesi ve üreticisi olarak konumlandığı süreçler, yerel ölçekte birtakım ortak pratiklerin ortaya çıkmasını mümkün kılması hâlini işaret eder.

Ankara bağlamında, süreçteki gençlik hareketliğinin mekânsal okuması yapıldığında, eylemlerin yoğunlaştığı üniversite kampüslerinin kimilerinin kent merkezinde yer aldığı, kimilerinin ise —ODTÜ, Hacettepe ve Bilkent örneğinde olduğu gibi— kentin çeperinde konumlandığı görülmekte. Bu merkez-çeper ilişkisi, fiziksel bir konumlanma meselesi olmanın ötesinde, siyasal hareketlilikle kurulan ilişkinin biçimlenişinde belirleyici dinamiklerden biri olarak karşımıza çıkıyor. Büyüyen kent ve saçaklanan kentsel yerleşim bölgeleri düşünüldüğünde, hâlâ Kızılay bölgesini “merkez”, bahsi geçen üniversitelerin konumlarını ise “çeper” olarak ele almanın tartışmalı olabileceğinin ve uzunca bir süredir bu tanımlar üzerine de dönüşümler yaşandığının farkındayız. Atölyelerde de “İçinde bulunduğumuz süreçte yaşanan eylemlerin Ankara’daki mekânları nereler? Bu gibi toplumsal hareketlilik anlarında, kolektif itirazı yükselten kitlelerce hedef alınan ve sahiplenilen ana mekânlar nereler ve bu, kent ölçeğinde ne ifade ediyor? Bu mekânların, bir yandan mevcut gündelik işleyişleri, diğer yandan da eylemlerle birlikte dönüşen kamusal niteliği hakkında ne söylenebilir?” sorularını merkeze alarak bu duruma dair geniş tartışmalar yürüttük.

Bu soruya yanıt ararken akla direkt Kızılay Meydanı geliyor. 80'lere tarihleyebileceğimiz pek çok kentsel-mimari karar ve politik kontrol mekanizmaları ile beraber, son yıllarda da giderek artan polis kontrolü ve yoğun güvenlik önlemleri yoluyla kamusal niteliklerinin altı oyularak meydandan ziyade

bir ulaşım düğümü gibi işleyen Kızılay Meydanı'nın, hâlâ kitlelerin kentteki ana toplanma yeri olması önemli bir duruma işaret ediyor. Bu, fiziksel olarak uzun zamandır süren yoğun polis varlığı ve sıkı denetime rağmen, meydanın toplumsal anlamının tümüyle yok edilemediğini gözler önüne seriyor. Aksine, bu yoğun denetim, mekânın tarihsel ve simgesel birikimini daha da görünür kılıyor; mekânın kendisi, kolektif hafızada karşılaşmanın, çatışmanın, itirazın ve görünür olmanın mekânı olarak yeniden çağırılıyor. Yine süreç içinde öğrencilerin forum ya da eylem toplanma alanı olarak işlev gören Seğmenler Parkı, Kuğulu Park gibi kamusal mekânlarda da direnişin mekânsallığı kentteki ilişkiler ağı içinde çoğaldıkça, kontrolün de politik-sembolik anlamının yoğunlaştığı görülüyor.

Öte yandan, üniversite kampüslerindeki hareketlilik, kampüs sınırlarını aşarak üniversitelerin bulunduğu semtleri ve merkezle bağlantılanan aksları etkisi altına alabiliyor, Cebeci'yi ve 100. Yıl Mahallesi'ni eylem anlarında bu ilişkisellikten bağımsız düşünebilmek mümkün değil. Örneğin, Gezi ve 19 Mart süreçlerinde ODTÜ'den 100. Yıl Mahallesi'ne ve Çukurambar'a, Hacettepe ve Bilkent üniversitelerinden YÖK'e, Beytepe yerleşkesi ve yakın çevresine doğru genişleyen hareketlilik, gençliğin üniversitelerden çıkarak daha geniş toplumsal kitlelerle birleşme iradesini örnekliyor. Dolayısıyla, üniversitelerin kent içindeki konumları ve birbirleriyle ve kent merkeziyle kurdukları temas düzeyi eylem süreçlerinin politik ve mekânsal gidişatına dair önemli şeyler söylüyor. Ankara özelinde andığımız bu üç çeper üniversite Eskişehir Yolu aksı üzerinde konumlanıyor. Bu aks, gündelik kullanımda bakanlıklar, ofis blokları ve büyük sermaye yapılarıyla özdeşleşen, duraklamaya, yan yana gelmeye ve karşılaşmaya pek imkân tanımayan bir hat. Kentin bu bölümü hız ve akış üzerinden tarif ediliyor: Araç akışı, sermaye akışı, bürokratik kararların akışı. Tam da bu nedenle, 19 Mart sürecinde bu hattın kesintiye uğraması kurucu bir anlam taşıdı. Yolun öğrenciler tarafından kapatılması, yalnızca trafiği değil, hız ve kontrol mantığıyla kurgulanmış bir dolaşım rejimini askıya aldı ve üniversitelerin yalnızca kapalı eğitim kurumları değil, kentsel kamusal dönüşürebilecek politik aktörler olduğunu hatırlattı.

Üniversitenin "içi" ve "dışı"na ikili bir karşıtlık üzerinden değil, bu salınım hâli üzerinden bakmak belki de eğitimin kurgusuna dair sorular için daha aydınlatıcı. Şu bir gerçek ki, neoliberal kapitalist sistem hem üniversiteyi hem kültürel üretim alanını hem de eğitimi sürekli olarak kendini yeniden üretecek şekilde örgütlüyor. Böyle bir yapıda daha demokratik, eşitlikçi, iyileştirmeyi hedeflediği alanlara doğrudan temas edebilen, hiyerarşiden yoksun öğrenme ve öğretme düzlemleri aramak için tek bir yerden, tek bir ölçekten yapılan sorgunun yeterli olması zor. Örneğin, atölyelerin koşullara göre pozisyon değiştirebilmesi, hedefi yalnızca üniversitenin tekil varlığı olarak değil, üniversitenin bugünkü kriz hâlini üreten daha geniş ölçekli kurumsal ve ekonomik yapılar olarak düşünmemizi sağlıyor. Üniversite hem bir müdahale hem bir mücadele alanı. Bilginin üretim mekânı olan üniversiteyi okurken eklenen mekânsal bakış açısı onu hem bir mekânsal strateji olarak mücadele sahası olarak kurgulamamıza, hem de daha büyük yapısal krizlerin kesişim noktası olarak kavramamıza imkân tanıyor.

Pedagojik Bir Araç Olarak Rahatsız Edici Sorular ve Atölyeler

Yukarıda değinilen birçok potansiyeli taşıyan ve hareketi içeren üniversite kurumu, olduğu haliyle, doğrudan bu eylemlerin yaratıcısı değil. Kendi içinde zıtlıklar, baskılar ve çelişkiler barındıran, dolayısıyla dönüştürücü potansiyelinin işlevselleşebilmesi için direniş pratiklerini gerekli ve hatta zaman zaman zorunlu kılan bir yapı. *Mimarlıkta Rahatsız Edici Sorular*'ın üniversite içinde gerçekleştirdiği açık dersleri ve sonrasında kent merkezinde devam eden bağımsız atölyeleri, bu bağlamda özgün kılan şey üniversiteyi "olması gereken" ideal bir kurum olarak varsaymaması. Aksine, kolektifin etrafında örgütlendiği ana tema "Kurumları Hacklemek" ile de paralel biçimde üniversitenin bugün içinde bulunduğu kriz hâlini bir sapma değil, başlangıç noktası olarak kabul etmesidir.

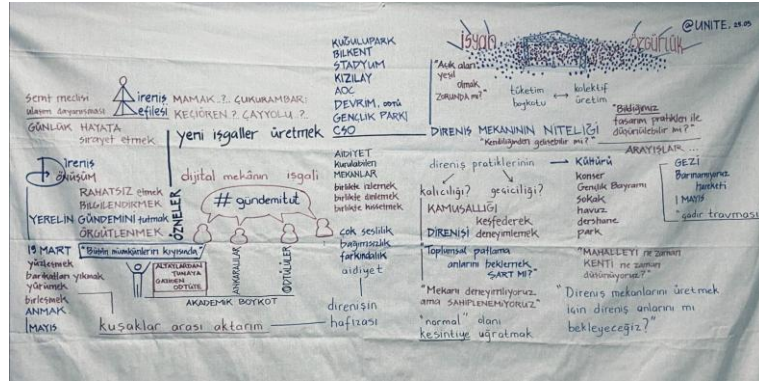
Bu yazının yazarlarını da bir araya getiren 19 Mart sürecindeki atölyelerde dönüştürücü olan şey, katılımcıların mimarlığı ve yakın alanları yalnızca bir meslek pratiği olarak değil, politik ve kolektif bir düşünme biçimi olarak yeniden tartışmaya açmasıydı. Mimarlık eğitiminde, planlama ve tasarım eğitimlerinin didaktik sürecinden alışık olduğumuz "doğru çözümü bulma" refleksi yerine, içinde bulunduğumuz koşulların mekân yaratma pratiğini nasıl şekillendirdiğini ve bizim bu bilgiyi nasıl üreteceğimizi sorguladık: Kimlerle, nerede, hangi araçlarla? Soru sormak, cevaptan emin olmamak ve bu belirsizlikle kalabilmek başlı başına kurucu bir tavır hâline geldi. Atölyelerdeki bu yaklaşımı, mekân odaklı çalışmalar üreten pratiklerle kurulan ilişkiyi ve tasarım eğitimi pedagojisini yeniden düşündürmeye ve dönüştürmeye yönelik bir eylem olarak okumak mümkün. Mekânı konu edinen pratikleri yalnızca form üretimi üzerinden değil, durumları okumaya, ilişkileri çözümlenmeye ve güç yapılarını görünür kılmaya imkân veren bir araç olarak ele almak, daha geniş ölçekli politik meseleleri tartışmanın doğal parçası hâline getiriyor. Kentle kurulan ilişkinin gündelik, bedensel ve politik boyutlarını tasarımın kıyısında değil, merkezinde konumlandırmak, disipliner sınırları esnetiyor. Böylece mekân, yalnızca bir tasarım nesnesi olarak değil, üretim süreçleri, kullanım biçimleri ve çatışma hatları üzerinden düşünölmeye açılıyor.

Bir diğer önemli nokta ise bu atölyelerin bilgi üretimini tek yönlü bir akış olarak kurgulamaması. Hoca-öğrenci ya da eğitimci-katılımcı ayrımı bilinçli biçimde muğlaklaştırılıyor; herkes hem anlatan hem dinleyen hem üreten hem öğrenen bir pozisyonda konumlanıyor. Neoliberal mantığın dayattığı bireysel rekabet kurgusunu delmek, sınıf arkadaşlarını ve meslektaşlarını rakip değil ortak olarak görmek, yarışmak yerine ortaklaşmakta ısrar etmek bu çalışmaların temel yönelimlerinden biriydi. Hazır cevaplar üretmeyen, hatta kimi zaman bilinçli olarak cevaptan kaçınan bu süreç, tutarlı ve ısrarlı biçimde sürdürölen bir soru sorma pratiği olarak işledi. Bir grup içinde hem mesleki hem politik üretimin mümkün olduğunu deneyimlemek ise tüm bu arayışın en dönüştürücü yanlarından biri oldu. Öte yandan kent meydanında ya da kampüste toplumsal hareketlilik anında çoğu zaman birbirini görse dahi tanışmayan, ortak bir itirazı yükseltse dahi birlikte tartışma, üretme ve gelecek yeni ihtimallerin bağlantısını

kurma imkânı bulamayan öğrenci, hoca ya da genç profesyonelleri aynı masanın etrafında bir araya getirdi ve sonraki hareketlilik anları için hazırlıklı kılan bir dayanışmayı kurdu.



Resim 9. Atölyelerde kolektif üretilen bez, 11 Mayıs 2025, © Mimarlıkta Rahatsız Edici Sorular



Resim 10. Atölyelerde kolektif üretilen bez, 25 Mayıs 2025, © Mimarlıkta Rahatsız Edici Sorular

Sonuç Yerine

Mimarlık eğitimi ve eleştirel pedagojiyi bir arada tartışan Greig Crysler, 1995 yılında yayınlanan makalesine mimarlık eğitiminin bir krizde olduğunu söyleyerek başlar. Bu eğitimin kişiyi geride kalan her şeyden azade kıldığını, kültürel bir asimilasyona uğrattığını, kişisel ve profesyonel dünyadan soyutlayıp kompleks ödevler ve yoğun çalışma temposundan oluşan tek yönlü bir bilgi akışına maruz bıraktığını savlar (Crysler, 1995). Bu makaleden tam 30 yıl sonra *Mimarlıkta Rahatsız Edici Sorular* çalışması aracılığıyla üniversitelerde mimarlık eğitimi ve pratiğini eleştirel biçimde ele aldığımız tartışmalarda bu durumun değişmediğini, aksine üniversitelerdeki baskı ve otorite ortamının ve ekonomik krizle katmerlenen gelecek kaygısının artış gösterdiğini tespit etme imkânı bulduk. Ancak Crysler'in söylediğinin aksine kişilerin kültürel bir asimilasyona uğradığını ya da kendilerini dünyadan tümüyle soyutladıklarını söylemek mümkün değildi. Eleştirel ve politik tutumu açıkça görülebilen açık derslerimiz gittiği

her üniversitede hatırı sayılır biçimde öğrencilerin, akademisyenlerin ve genç mezunların ilgisiyle karşılaştı. Yalnız mimarlık eğitiminin sorunları ve niteliği değil, ülkenin ve dünyanın içinde bulunduğu durum, afetler, göç, iklim krizi, barınma sorunu gibi doğrudan mimarlık, planlama ve tasarım disiplinleri ile ilişkili başlıklar, meslek insanı olarak politik-etik pozisyon ve topluma karşı sorumluluklar, katılımcıların ana gündemlerini oluşturdu. Kolektif üretim üzerinden başka türlü mekânsal ve politik ihtimallerin mümkün olduğuna dair bilinç ya da en azından mevcut sisteme dair zihinlerdeki soru işaretleri giderek çoğaldı.

19 Mart sürecindeki gençliğin başını çektiği toplumsal hareketliliğinin politik itiraz biçimi ise bu durumu kanıtladı ve bu itiraz üniversitelerin kent mekânı ile doğrudan kurduğu ilişki üzerinden şekillendi. Kamusal bir düzlemde sahneye çıkmak, görünür olmak, söz almak yalnızca sembolik jestlerle değil, doğrudan mekânsal eylemler yoluyla ortaya konuldu. Bu anlamda, kampüslerin boykot süreçlerindeki dönüşümü, atölyelerden eylemlilik sürecinin ötesine taşınan alternatif üretim biçimleri, barikat imgesinin üniversiteler içindeki tezahürü her bir mekânın anlamını ve kullanımını askıya alan ve yeniden üreten pratikler doğurdu. Bu eylemler aracılığıyla yeniden inşa edilen kenti, edilgen ve sabit bir zeminden ziyade çatışmalarla, taleplerle ve beklenmedik karşılaşmalarla bir döngüsellik içinde yeniden üretilen bir tür ilişkiler ağı olarak düşünebiliriz. Tam da bu yüzden, gençliğin kentle kurduğu ilişkiyi reaktif değil, kurucu bir müdahale olarak ele almak gerekmektedir.

Crysler'in söylemekte haklı olduğu kısım ise şudur: Ölçülebilir çıktılar, bireysel performans ve teslim odaklı bir eğitim rejiminden, kolektif üretime, politik olanla doğrudan temasa ve nitel pratiklere yönelmek, mevcut eğitim sisteminin teşvik ettiği bir yönelim değil. Kontrol edilemeyen, ölçülemeyen ve tekil başarı hikâyelerine indirgenemeyen üretim biçimleri, formel eğitimin stüdyo mantığı içinde kolayca yer bulamaz. Çünkü bu mantık, öngörülebilir sonuçlara, değerlendirilebilir performans ve kişisel portfolyoya yazılabilir çıktılara dayanır. Oysa kolektif düşünme ve üretim süreçleri çoğu zaman dağınık, açık uçlu ve zamana yayılan bir karakter taşır. Bu nedenle bu tür enformel süreçleri formel eğitimin alternatifi olarak değil, onun bilinçli ya da yapısal olarak eksik bıraktığı alanları görünür kılan ve tamamlayan potansiyeller olarak düşünmek daha anlamlı. *Mimarlıkta Rahatsız Edici Sorular* atölyeleri ile kurulan ve 19 Mart sürecini üniversiteler, toplumsal hareketler ve kamusal mekân özelinde tartışmaya açan süreç ve onun çıktılarında olan bu yazı, bu potansiyelleri görünür kılmayı hedeflemektedir.

Bugün hız ve verimlilik üzerinden lisans eğitiminin dahi üç yıla indirilmesinin tartışıldığı süreçte, atölyeler, üniversitenin sosyo-politik ve mekânsal potansiyellerini görünür kılmak için bir araç ve yöntem olarak benimsenmiştir. Üniversite-deki eylemlilik süreçlerini kentsel ve tarihsel olanla ilişki kurarak ele almak ve süreci beraber düşünmek, bir yandan da üniversitenin taşıdığı gelecek potansiyellerinin de önemini tekrar göstermiştir. Ehrenreich'lerin belirttiği şekilde söylersek: "Bu, üniversitede gerçekleşebiliyorsa, öteki kurumlarda da gerçekleşebilir.

Üniversite sadece bir örnek değildir. Üretken bir kurumdur, çünkü öteki kurumlara gidecek insanları üretir” (Ehrenreich, 1987, s. 163). Gerçekleşen bu ortaklaşma ve dönüşüm potansiyeli ise tam da sayısal olarak ölçülemeyen yerde ortaya çıkar: Birlikte düşünmenin yarattığı güven ilişkilerinde, ortak bir belirsizlikte ısrar edebilme cesaretinde ve politik olanla kurulan doğrudan temasta. Rekabet yerine dayanışmayı, bireysel başarı yerine ortak üretimi merkeze alan bu pratikler, yalnızca pedagojik bir tercih değil, aynı zamanda mevcut düzene yönelik bir konum alış biçimidir. Çünkü neoliberal çerçeve özneyi tekilleştirirken, bu süreçler özneyi çoğullaştırır. Bugün “mümkün” olanın sınırları daralmış gibi görünebilir. Ancak bu kolektif deneyimler sürekli olarak şunu hatırlatır: İmkân, çoğu zaman tekil bir iradeden değil, birlikte hareket edebilme kapasitesinden doğar. Bir “mümkün”ü inşa etmek, birlikte düşünmekte, birlikte konum almakta ve birlikte itiraz edebilmekte somutlaşır. Belki de en radikal olan, tam da bu basit görünen ısrardır; ortaklaşmanın kendisini politik bir eylem olarak sürdürmek.

Kaynakça

- Bulut, B., Elkıran, İ. (2025) Mimarlıkta Rahatsız Edici Sorular: Bir Kolektifin Gündemi, *Arkitera*, <https://www.arkitera.com/gorus/mimarlikta-rahatsiz-edici-sorular-bir-kolektifin-gundemi/>
- Crysler, C. G. (1995). Critical Pedagogy and Architectural Education. *Journal of Architectural Education*, 48(4), 208–217.
<https://doi.org/10.1080/10464883.1995.10734644>
- Day, K. Deamer, P., Dietz, A., Forde T., Fritz J.G., Geraki, P., Lechêne, V., (2024) *The Organizers' Guide to Architecture Education*, Routledge
- Ehrenreich B., Ehrenreich J., (1987) *'68 Öğrenci Ayaklanması Uzun Yürüyüşün Kısa Baharı*, çev. Güzin Özkan, Kıyı Yayınları
- Gören, D. (2025) *Tracing Space-times of Political Action: Spaces of Resistance in Ankara (1960-1971)*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
- Hobsbawm, E.J. (1994) *Cities and Insurrections in Revolutionaries*, A Phoenix Paperback.
- Kumaş, İ.B., (2025) Direnişin Birinci Ayı Dolarken Tarihe Notlar: Direnen Kentin İnşası. XXI., <https://xxi.com.tr/gorus/yazi/direnen-kentin-insasi>
- Matthews, J.D., Knabb, K., Debord, G., Bodson G., Brown, B. (2008) *Sitüasyonist Enternasyonal*, (Şenol Erdoğan, haz.) Altıkırkbeş Yayın.
- ODTÜ Mimarlık Topluluğu, (24 Mart 2025), Instagram gönderisi, https://www.instagram.com/p/DHktT7sINxz/?img_index=1